

İBN KUTEYBE'DE KIRAAT-FİLOLOJİK TEFSİR İLİŞKİSİ (TEFSİRÜ GARİBİ'L-KUR'ÂN ÖRNEĞİ)*

Araştırma Makalesi

Mustafa Kılıç**

Makale Geliş: 03.05.2020

Makale Kabul: 10.06.2020

Öz

Hız. Peygamber'den nakledilen hadislerden anlaşıldığına göre Kur'ân-ı Kerim yedi harf üzere nâzil olmuştur. İslâm âlimleri kıraatlerin temelini, söz konusu bu rivayetler olduğunu belirtmektedirler. Kıraat farklılıklarının önemli bir bölümünün manayı etkilemeyen fonetik çeşitlilik olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bunların bir kısmının, Kur'ân'da geçen bazı kelimelerin ve âyetlerin anlaşılmasına farklı açılardan katkı sağladığı bilinmektedir. İslâm âlimleri, okuyucu için anlamı çeşitli nedenlerle bilinmeyen (garîb) kelimeleri açıklamak üzere garîbü'l-Kur'ân'a dair eserler kaleme almışlardır. Bu alanda kitap telif eden yazarlardan biri de İbn Kuteybe'dir. Müellifler, garîbü'l-Kur'ân türü eserlerde seçtikleri kelimeleri izah ederken Arap dilindeki nesir ile şiiirden ve kabileler arasındaki çeşitli kullanım farklılıklarından önemli ölçüde yararlanmışlardır. Bunlarla birlikte söz konusu kelimenin anlamını açıklarken âlimlerin dayandıkları önemli kaynaklardan biri de kıraatler olmuştur. Zira kıraat farklılıklarının önemli bir

*Bu makale yazarın, “4. Uluslararası Kur'ân'ı Yeniden Düşünme -Kur'ân Çalışmalarının İlk Üç Yüzyılı- İlmî Toplantısı”nda (20-21 Ekim 2018, Ankara) sunduğu “Filolojik Tefsir-Kıraat İlişkisi; İbn Kuteybe Örneği” başlıklı tebliğinin genişletilerek yazılmış hâlidir. bk. Mustafa Kılıç, “Filolojik Tefsir-Kıraat İlişkisi; İbn Kuteybe Örneği”, *Kur'ân ve Yorumu -İlk Üç Yüz Yıl-*, ed. Halil Rahman Açar (Ankara: İlim Dallarının Düşünce Temellerini Araştırma Enstitü Yayını, 2019), 1: 435-446.

** Dr. Öğretim Üyesi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmî Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, mustafa.kilic@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9669-4745

Atıf için; Mustafa Kılıç, “İbn Kuteybe'de Kıraat-Filolojik Tefsir İlişkisi (Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân Örneği)”, *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6, sy. 1 (2020): 7-50, DOI: <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2020.6.1.01>

bölümünün Arap dilindeki ve lehçelerindeki çeşitli kullanımlarla sıkı bir irtibat içinde olduğu gözlemlenmektedir.

Makalede İbn Kuteybe'nin *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân* isimli eserinde, "kıraat-filolojik tefsir" ilişkisi ele alınacaktır. Bu çerçevede müellifin kitabında ele aldığı bütün kıraatler belirlenecek ve bunlar yine eserdeki kullanım alanlarına göre tasnife tabi tutulacaktır. Böylece *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*'daki kıraat-filolojik tefsir ilişkisi ortaya konulmaya ve bunun üzerinden genel sonuçlara ulaşılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, Garîbü'l-Kur'ân, Kıraat, Filolojik Tefsir, Kıraat-Filolojik Tefsir İlişkisi.

The Relationship between Qiraat and Linguistic Tafsir of Quran in Ibn Qutayba (in the Sample of *Tafser Gharib al-Quran*)

Abstract

As it is understood from the hadeeths narrated from the Prophet, the Quran was revealed upon seven ahraf/letters. Muslim scholars indicate that the basis of qiraats are these kind of hadeeths. It is understood that most qiraats are phonetic differences, which do not have any effect on meaning of Quran. However, it is known that some qiraats contribute to the meaning of some unclear words and verses of the Quran in some way. Muslim scholars wrote books to explain some unclear words (gharib al-Quran) of Quran for readers. One of these scholars who wrote a book in this field was Ibn Qutayba. The book of gharib al-Quran writers widely benefited from Arabic prose and poetry, different usage of tribes when they explained meaning of a word in their books. Because it is observed that, some of qiraats are in a strong relationship with different usage of Arabic and dialects.

In this article, the relationship between qiraat and linguistic tafsir of Quran in Ibn Qutayba's *Tafser gharib al-Quran* will be studied. In this framework, the qiraats, which are in the book, will be found out and they will be sorted according to purpose of book/writer. In this way it will be studied to set forth the relationship between qiraat and linguistic tafsir of Quran in Ibn Qutayba's book. Finally, upon this study it will be tried to make general conclusion.

Keywords: Ibn Qutayba, *Tafser gharib al-Quran*, Gharib al-Quran, Qiraat, Linguistic Tafsir, Relationship between Qiraat and Linguistic Tafsir.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm'in hem metin yapısının hem de tefsirinin, onun kıraatleriyle bağlantılı olduğu bilinmektedir. Zira Hz. Peygamber, Kur'ân'ın yedi harf üzere inzâl edildiğini beyan etmiş,¹ Müslüman âlimler de kıraatlerin kaynağını, içerik bakımından bu ve benzeri hadislere dayandırmışlardır.² Nitekim kıraatler bağlamında Hz. Peygamber'den ve onun ashabından pek çok rivâyet nakledilmiştir. Ancak Kur'ân metninin tespitinde yalnızca sahih kıraatler dikkate alınmıştır. Bununla birlikte Kur'ân kelimelerinin veya âyetlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için eser telif eden müellifler, bu gaye için sadece sahih kıraatlerle yetinmemişler, şâz kıraatlerden de yararlanmada herhangi bir sakınca görmemişlerdir.

Hz. Osman'ın mushafı istinsah ettirmesinin ardından, sağlam senedin yanı sıra mushaf hattı da sahih kıraatlerin tespitinde önemli bir ölçüt kabul edilmiştir.³ Bununla birlikte sahih kıraatlerin tamamının

¹ Kur'ân-ı Kerim'in yedi harf üzere inzâl edildiğini bildiren rivâyetler için bk. Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. Muhibbüddîn el-Hatîb ve diğerleri (Kâhire: el-Matbaatüs's-Selefiyye ve Mektebetühâ, 1979), “Fedâilü'l-Kur'ân”, 5, “Bed'ü'l-Halk”, 6; Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1955-1956), “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 272; Ebü İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sülemî et-Tirmizî, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, (y.y.: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.), “Kırâat”, 11; Ebü Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezid et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vilü âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 1: 21, 24 vd.

² Yedi harf, kıraat ilminin meşruiyet zemini kabul edildiği için İbn Kuteybe'nin yedi harf ile ilgili kanaatleri önem arz etmektedir. Ancak meselenin pek çok yönünü ele almak gerektiği için bu konunun, çalışmamızın sınırlarını aştığı anlaşılmaktadır. İbn Kuteybe'nin yedi harf anlayışı, müstakil çalışma yapmayı gerektiren bir mevzudur. Mesele hakkında çalışma tarafımızdan yapılmaktadır.

³ Ebü Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Te'vilü müşkili'l-Kur'ân*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakr (Kahire: Dâru't-Türâs, 1973), 42; Ebü Muhammed b. Hammuş b. Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *el-İbâne 'an me'âni'l-kirâât*, thk. Abdülfettâh İsmâîl Şelebî (Kâhire: Dâru Nehdati Mısır, ts.), 51; Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf

düzenli ve sıhhatli bir şekilde öğretiminin yapılmasında bir takım sorunlar ortaya çıkınca, İbn Mücâhid'in (ö. 324/936), yaygın olarak bilinen kıraat imamlarından yedisini tercih ederek "kıraat-ı seb'a"yı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Telif ettiği *Kitâbu's-seb'a fi'l-kirâât* adlı eserde ilk defa yedili kıraat tasnifini ortaya koymasıyla birçok kıraat âlimi tarafından tenkit edilen İbn Mücâhid⁴ asırlarca süregelen kıraat-ı seb'a eğitim-öğretiminin de temelini atmıştır. Ayrıca İbn Mücâhid'in ilgili tasnifi, yedi kıraati ihtiva eden çalışmaların⁵ yapılması yanında bunların dışındaki ve daha fazla kıraati içeren eserlerin⁶ ortaya çıkmasına sebep teşkil etmiştir. Zamanla bu yedi kıraatin sahih, diğerlerinin ise şâz olarak telakki edilmeye başlandığı⁷ ve ilerleyen

el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirââti'l-aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ' (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Âlemiyye, , ts.), 1: 9.

⁴ Bu eleştiriler için meselâ bk. Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn ve mürsidü't-tâlibîn*, nşr. Ali b. Muhammed 'Umrân (Mekke: Dâru 'Âlemi'l-Fevâid, 1419/1999), 213 vd.

⁵ Ebû Abdullah Hüseyin b. Ahmed b. Hâleveyh'in (ö. 370/980), *Muhtasar fi şevâzî'l-Kur'ân min Kitâbi'l-Bedî'*; Ebû Ali el-Hasan b. Abdi'l-Ğaffâr Fârisî'nin (ö. 377/987), *el-Hucce li'l-kurrâi's-seb'a*; Ebü'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî'nin (ö. 392/1001), *el-Muhtesab: fi tebyîni vücûhi şevâzî'l-kirâât ve'l-izâhi anhâ*; Ebû Muhammed b. Hammuş b. Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî'nin (ö. 437/1045), *el-Keşf 'an vücûhi'l-kirââti's-seb' ve 'ilelihâ ve hiccehâ*; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Nasr el-Kirmânî'nin (ö. 535/1140?), *Şevâzzü'l-kirâât* ve Ebü'l-Bekâ Muhibbüddin Abdullah b. Hüseyin b. Abdullah Ukberî'nin (ö. 616/1219), *İ'râbü'l-kirââti's-şevâz* isimli eserleri, İbn Mücâhid'in söz konusu eseri ekseninde kaleme alınmış çalışmalarıdır.

⁶ Meselâ Ebu'l-Hasan Tâhir b. Abdi'l-Mun'im b. Galbûn (ö. 399/1009), *et-Tezkire fi'l-kirââti's-semân*'ını -İbn Mücâhid'in tercih ettiği yedi imama Ebû Ca'fer'i (ö. 130/747) de ekleyerek- sekiz kıraat; Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Mihrân el-Isbehânî en-Nîsâbüri (ö. 381/992) *el-Ğâye fi'l-kirââti'l-aşr* ve Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî ed-Dimeşkî (ö. 833/1429), *en-Neşr fi'l-kirââti'l-aşr* isimli eserlerini -İbn Mücâhid'in tercih ettiği yedi imama Ebû Ca'fer (ö. 130/747), Yakûb (ö. 205/821) ve Halefü'l-Âşir'i (ö. 229/844) de ilave ederek- on kıraat; Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Abdülgani ed-Dimyâtî (ö. 1117/1705) ise *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kirââti'l-erbeate aşer* adlı kitabını -on kıraat imamına Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), İbn Muhaysın (ö. 123/741), A'meş (ö. 148/765) ve Yahya b. Mübarek el-Yezîdî'yi (ö. 202/817) dâhil ederek- on dört kıraat üzerine tahsis etmişlerdir.

⁷ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn*, 213 vd.

yüzyıllarda müfessirlerin bir bölümünün sahih kıraatlerin dışındaki rivâyetleri tefsirlerinde yoğun olarak kullanmaktan kendilerini müstağni görmeye başladığı gözlemlenmektedir. Özellikle İbn Mücâhid'in seçtiği yedi kıraat imamına, üç imam daha ilave ederek kıraat-ı aşereyi oluşturan İbnü'l-Cezerî'den (ö. 833/1429) sonra bu durumun, daha belirgin bir hal aldığı söylenebilir.⁸

Şâz kıraatler, sahih kıraatlerin bütün şartlarını taşımasalar da onların bir bölümünün âyetlerin anlaşılmasına önemli ölçüde katkı sağladığı bilinmektedir. Bu katkı; bazen âyetlerin i'rabının daha açık bir şekilde ortaya konulmasında, bazen âyetteki ifadelerle kastedilen şeyin ne olduğunun tespitinde, yer yer âyetteki bir kelimenin ne anlama geldiğinin anlaşılmasında, zaman zaman Arap dilindeki farklı kullanımların belirlenmesinde, bazen de sahâbeden veya tâbiînden bazı zatların söz konusu âyeti nasıl anladığının keşfinde kendisini göstermektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'i anlama faaliyetleri çerçevesinde çeşitli eserler kaleme alınmış, bunlar zamanla Kur'ân ilimleri çatısı altında anılır olmuştur.⁹ Gerek ele aldığımız kıraat ilmi gerekse garîbü'l-Kur'ân disiplinleri bu ilimlendendir.¹⁰ Söz konusu Kur'ân ilimlerinden birisi de “garîbü'l-Kur'ân”dır. Garîbü'l-Kur'ân literatürünün amacı, Kur'ân-ı

⁸ İbn Mücâhid ve İbnü'l-Cezerî'nin kıraatlerin tasnifi üzerindeki etkisine dair değerlendirmeler için bk. Mehmet Dağ, “İbn Mücâhid'in Kıraat Ekollerini Yedi ile Sınırlandırması: Eleştirel Bir Yaklaşım”, *EKEV Akademi Dergisi*, 27 (2006), 81-104; Ahmet Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları* (İstanbul: Ravza Yay., 2018), 38-41.

⁹ Kur'ân ilimleri hakkında detaylı bilgi için bk. Abdülhamit Bırışık, “Ulûmü'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 42: 132-135.

¹⁰ Ulûmü'l-Kur'ân'da kıraat ilminin yeri hususunda detaylı bilgi için bk. *Ulûmu'l-Kur'ân Kaynaklarında Kıraat İlmi* (ed. Yaşar Akaslan), İlahiyât Yayınları, Ankara 2019, 13-305.

Kerim'deki çeşitli sebeplerle okuyucuya anlamı kapalı gelen, manası yaygın olarak bilinmeyen ve anlaşılması güç lafızların açıklanmasıdır.¹¹ Lafızların açıklanmasında yararlanılabilecek kaynaklardan biri de yukarıda işaret edildiği üzere- kıraat ilmidir. Bu nedenle gaîbü'l-Kur'ân üzerine yazılan eserlerde, açıklanmak üzere seçilen kelimelerin izahına katkı sağlayacak kıraatlerden de yararlanılmıştır.

Garîbü'l-Kur'ân'a dair kitap kaleme alan müelliflerin, eserlerinde kıraatlerden ne kadar istifade ettikleri merak konusudur. Özellikle İbn Mücâhid öncesi dönemde yazılan eserlerde sahih kıraat anlayışının keyfiyeti, bu durumun müelliflerin açıklamalarına nasıl yansıdığı ve kıraatleri nakletmede takip edilen yöntemler gibi konular ilim dünyasının ilgi alanı içinde yer almaktadır. Ayrıca sahih kıraatlerin tespitindeki kriterlerden birinin de "Arap diline uygunluk" şartı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, filolojik tefsirlerde kıraatlerin tespitinde, eleştirilmesinde, garîb olarak belirlenen kelimelerin açıklanmasında âyetlerin tefsirindeki kıraatlerden yararlanma keyfiyeti ve kemmiyeti, kıraat-filolojik tefsir ilişkisi açısından önem arz etmektedir.

Çalışmada İbn Kuteybe'nin hayatına kısaca temas edildikten sonra *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân* isimli eserinde yer verdiği kıraat-filolojik tefsir ilişkisi ele alınacaktır.

¹¹ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk. İsmail Cerrahoğlu, "Garîbü'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), 13: 379-380.

1. İbn Kuteybe'nin Hayatı

İbn Kuteybe 213/828 yılında¹² Bağdat'ta¹³ veya Kufe'de¹⁴ doğmuştur. Tam adı Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe el-Kâtib ed-Dîneverî el-Mervezî'dir.¹⁵ Hayatının önemli bir bölümünü Bağdat'ta geçirmiş;¹⁶ kadı olarak bir süre Dînever'de ikamet etmiştir.¹⁷ Bazı kaynaklarda bir süre Kufe'de de bulunduğu bildirilmiştir.¹⁸ Babası Mervli olduğu için Merv'e (el-Mervezî), kadı olarak bir süre Dînever'de bulunduğu için de oraya (ed-Dîneverî) nispet edilmiştir.¹⁹

İbn Kuteybe; İshâk b. Râhûye (ö. 238/853), Muhammed b. Ziyâd b. Ubeydullah ez-Ziyâdî (ö. 250/864), Ziyâd b. Yahya el-Hassânî (ö. 252/867) ve Ebû Hâtim es-Sicistânî (ö. 255/869) gibi döneminin pek çok âliminden dersler almıştır.²⁰

¹² Ebü'l-Abbâs Şemseddîn Ahmed b. Muhammed b. Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân [mimmâ sebete bi'n-nakl evi's-sem' ev esbetehü'l-a'yân]*, nşr. İhsan Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1978), 3: 43.

¹³ Ebû Bekir el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd ev medîneti's-selâm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y), 10: 170; Cemaleddin Ebi'l-Hasan Ali b. Yûsuf el-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*, nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhim (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1986), 2: 143; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3: 43; Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm: Kâmûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2002), 4: 137.

¹⁴ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3: 43.

¹⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 10: 170; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât*, 2: 143; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3: 42; Ebû Abdullâh Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehbî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, nşr. Şuayb el-Arnaut, Hüseyin Esat (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1983), 13: 296-297; Zirikli, *el-A'lâm*, 4: 137.

¹⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 10: 170; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3: 42.

¹⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 10: 170; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât*, 2: 143; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3: 43; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 13: 298; Zirikli, *el-A'lâm*, 4: 137.

¹⁸ Meselâ bk. Zirikli, *el-A'lâm*, 4: 137.

¹⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 10: 170; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât*, 2: 143; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3: 42; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 13: 296-297; Zirikli, *el-A'lâm*, 4: 137.

²⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 10: 170; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât*, 2: 144; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3: 42; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 13: 297.

İbn Kuteybe'nin talebeleri arasında kendi oğlu Ebû Cafer Ahmed b. Abdillah (ö. 322/933), İbrahim b. Muhammed b. Eyyûb es-Sâîğ (ö. 313/925), Ubeydullah b. Abdirrahmân es-Sükkerî (ö. 323/936), Ubeydullah b. Ahmed b. Bekir et-Temîmî (ö. 334/946) ve Abdullah b. Cafer Dürüsteveyh el-Fârisî (ö. 347/958) gibi kimseler yer almaktadır.²¹ İbn Kuteybe'nin oğlu Ebû Cafer'in, babasının eserlerini ezberlediği ve Mısır'da kadılık için bulunduğu bu eserleri talebelerine ezberinden naklettiği bildirilmektedir.²²

İbn Kuteybe farklı alanlarda pek çok eser²³ kaleme almış bir âlim olmakla birlikte tabakat kitaplarında özellikle Arap dili sahasındaki yetkinliğine işaret edilmiştir.²⁴ Telif ettiği pek çok eser gibi kıraat ilmiyle ilgili yazdığı kitap da günümüze ulaşmamıştır. Tefsir alanında özellikle *Te'vilü müşkili'l-Kur'ân* ve *Tefsîru garîbü'l-Kur'ân* adlı eserleriyle öne çıkmıştır.

Müşkilü'l-Kur'ân, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, *Kitâbü i'râbi'l-kırâât*, *Müşkilü'l-hadîs*, *Garîbü'l-hadîs*, *Edebü'l-küttâb*, *'Uyünü'l-ahbâr*, *Kitâbü'l-me'ârif*, *Tabakâtü's-şu'arâ*, *Ishâhu'l-galat*, *Kitâbü't-tefkîhe*, *Kitâbü'n-nahv*, *Kitâbü i'râbi'l-Kur'ân*, *Kitâbü'l-fikh* ve *Kitâbü'l-mesâil ve'l-cevâbât* İbn Kuteybe'nin kaleme aldığı, kaynaklarda zikredilen eserlerin bir kısmıdır.²⁵

²¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10: 170; İbnü'l-Kıfî, *İnbâhü'r-ruvât*, 2: 144; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3: 42; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 13: 297.

²² İbn Hallikân, *Vefeyât*, 3: 43; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 13: 299.

²³ İbnü'l-Kıfî, *İnbâhü'r-ruvât*, 2: 143; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3: 42; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 13: 298; Zirikli, *el-A'lâm*, 4: 137.

²⁴ İbnü'l-Kıfî, *İnbâhü'r-ruvât*, 2: 143; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3: 42; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 13: 298.

²⁵ Aktarılan eserler ve diğerleri için bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10: 170; İbnü'l-Kıfî, *İnbâhü'r-ruvât*, 2: 144-146; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3: 42-43; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 13: 297-298; Zirikli, *el-A'lâm*, 4: 137.

İbn Kuteybe Bağdat'ta talebelerine kitaplarını vefat edinceye kadar okutmuştur.²⁶ Kendisini ehliyetli görmediği alanlarda talebe okutmaktan imtina etmiştir. Zira o, hadis rivayet etmesini talep eden öğrencilerinin isteklerini geri çevirmiş ve Bağdat'ta sekiz yüz muhaddis hadis rivâyet edip dururken -ehil olmadığı gerekçesiyle- bunu yapamayacağını belirtmiştir.²⁷

İbn Kuteybe yediği herîse isimli bir yemekten sonra aniden ateşlenip rahatsızlanmış ve Bağdat'ta 276/889 yılında,²⁸ Recep ayının ilk gecesi seher vaktinde kelime-i şehâdet getirerek vefat etmiştir.²⁹

2. *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*'da Kıraat-Filolojik Tefsir İlişkisi

Kur'ân-ı Kerim'in garîb kelimelerinin manaları hakkındaki suallerin, sahâbe nesline kadar uzandığı malumdur. Bu alana dair yazılan eserlerin tarihinin ise hicri ikinci asra ulaştığı ve pek çok âlimin konuyla ilgili kitap yazdığı belirtilmektedir.³⁰ Garîbü'l-Kur'ân'a dair eser veren müelliflerden birisi de İbn Kuteybe'dir. O, *Te'vîlü müşkili'l-Kur'ân*'da Kur'ân'a yöneltilen iddiaları savunmaya ve onu kendi arzularına göre yorumlayan grupların hatalarını ortaya koymaya gayret etmiş; çalışmamızın sınırlarını çizen *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân* isimli eserinde ise ilk etapta anlamı tam olarak anlaşıl(a)mayan kelime veya

²⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10: 170; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3: 43.

²⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 13: 301-302.

²⁸ Bazı kaynaklarda İbn Kuteybe'nin 270 veya 271 yılında vefat ettiğine dair rivayetler de bulunmakla birlikte genel kabul, onun 276 yılında öldüğü yönündedir. Nitekim İbn Hallikân da eserinde bu rivâyetlere yer vermiş, ancak İbn Kuteybe'nin vefatı için en doğru tarihin 276 yılı olduğunu belirtmiştir. Söz konusu rivayetler için bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10: 170; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3: 43.

²⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10: 170-171; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât*, 2: 146; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3: 43; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 13: 300.

³⁰ Garîbü'l-Kur'ân'a dair kimlerin hangi eserleri kalem aldığına dair bilgi için bk. Cerrahoğlu, "Garîbü'l-Kur'ân", 380.

âyetleri açıklamaya çalışmıştır.³¹ İbn Kuteybe, söz konusu eserinde dönemindeki ve kendisinden önceki âlimlerden istifade etmiş, bununla birlikte özgün bir eser meydana getirmiştir. Söz konusu telif bu yönüyle, sahasında kendisinden sonrakilere kaynaklık edebilecek niteliğe ulaşmıştır. İlerleyen bölümlerde İbn Kuteybe'nin *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*'ı kıraatler açısından incelenecektir.

2.1 *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*'ın Kıraatleri Nakil Keyfiyeti

Kıraat âlimleri ile müfessirlerin veya -kıraat hariç olmak üzere- ulûmü'l-Kur'ân alanında eser yazan müelliflerin kıraatlere bakış açılarının farklı olduğu görülmektedir. Bu farklılığın, onların kıraatleri ele alış gayelerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Buna göre kıraat âlimleri, usûl³²-ferş³³ ayrımı yapmaksızın ağırlıklı olarak kıraatlerin sıhhatiyle ilgilenmişlerdir. Tefsir ve ulûmü'l-Kur'ân alanında kitap yazan ulemâ ise eserlerinde genel olarak sahih-şâz ayrımına gitmeden, âyetin anlamına katkı yapan, âyetin i'rab bakımından tahliline açıklık getiren, Arap dilindeki farklı bir kullanıma işaret eden ve kelimenin kökünün tespitine yardımcı olan özelliklerdeki kıraat ihtilaflarına yer vermişlerdir. Bu nedenle onlar, kahir ekseriyetle kıraatlerin -usûlünden

³¹ Abdülhamit Birışık, "İbn Kuteybe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 1999), 20: 149.

³² Kıraat imamlarının okuyuşlarında genel olarak takip ettiği uygulamalara (hangi durumlarda idgam, imâle, teshîl vb. yaptıkları gibi) usûl denmektedir. Bu çerçevede bir kıraat imamının takip ettiği genel kurallar öğrenildiğinde, aksi bir durum belirtilmedikçe, bunlara benzeyen her yerde aynı uygulamalar takip edilir. Kıraat ilminden usûl başlığı altında ele alınan konular hakkında detaylı bilgi için bk. Akaslan, Yaşar, "Kıraat İlmi Sistematiğinde Usûl Kavramları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, sayı: 43, 221-247.

³³ Kıraat ilminde ferş, kelimelerde meydana gelen değişikliği ifade etmektedir. Ferş kapsamında değerlendirilen kıraat farklılıklarının her birinin tek tek öğrenilmesi gerekmektedir. Ferş kapsamında değerlendirilen kıraat ihtilafları için bk. Akaslan, Yaşar, "Kıraat-i Aşere'de Ferş Yönünden Farklılıklar", *İslâm Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Samsun 2017, sayı: 4, 8-28.

ziyade- ferş ihtilaflarıyla ilgilenmişlerdir. Bu doğrultuda İbn Kuteybe'nin de genel bir ilke olarak kıraatlerin ferş ihtilaflarıyla ilgilendiği, kıraatin usûl konularına eserinde temas etmediği görülmektedir.

İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân* isimli eserinde kıraatleri naklederken çoğunlukla meçhul sîga kalıplarını kullanmıştır. Onun eserine aldığı kıraatleri bu şekilde nakletmesindeki amacın, genellikle aktardığı kıraatlerin zayıflığına işaret etmek olmadığı,³⁴ bu tutumun, ihtisar gayesiyle sened zikretmekten imtina etme düşüncesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.³⁵ İbn Kuteybe'nin kıraatleri naklederken bazen isim de belirttiği, ancak bu durumun bir senedi baştan sona zikretmek şeklinde gerçekleşmediği gözlemlenmektedir. Anlaşılan İbn Kuteybe, kıraatler için sened zikrini, kaleme aldığı garîbü'l-Kur'ân türü eserler için gereksiz görüp bunun yerinin kıraatler için özel olarak kaleme alınmış kitaplar olduğunu düşünmektedir. Esasen kıraatler için garîbü'l-Kur'ân türü eserlerde sened zikretmeme durumunun İbn Kuteybe'ye has bir tercih olmadığı, bu metodun o dönemde diğer âlimlerce de benimsendiği görülmektedir.³⁶

³⁴ Meselâ o, âyette geçen bir kelimeye verdiği manayı desteklemek için kelimenin diğer bir âyetteki okunuş şekline işaret ederken وقد قرئ بها (bu şekilde okunmuştur) biçiminde meçhul bir sîga kullanmıştır (Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, thk. es-Seyyid Abbas Ahmed Sakr (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978), 317). Ancak buradaki ifadenin temriz anlamı ifade etmediği açıktır. Meselenin genel olarak diğer örneklerde de bu şekilde olduğu görülmektedir.

³⁵ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 3.

³⁶ Meselâ bk. İbnü'l-Yezîdî, Ebû Abdurrahman Abdullah b. Yahya b. Mübarek el-Adevî el-Bağdâdî el-Yezîdî, *Garîbü'l-Kur'ân ve tefsîruh*, thk. Abdürrezzâk Hüseyin (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987), 44, 45, 61, 75, 77, 85, 98, 108, 110-111, 116, 117, 119, 123, 126, 127, 134, 137, 146, 151, 153, 161, 165, 181, 190.

İbn Kuteybe *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*'ından naklettiği kıraatler için genel olarak sened zikretmemiştir.³⁷ Onun, kıraatleri nakledeken genellikle meçhul sîga ifade eden kalıplar kullanması, en azından kıraatlerin garîbü'l-Kur'ân türü eserlerde nakledilme şekli bakımından önem arz etmektedir. İbn Mücâhid öncesi dönemde Kur'ân tefsirleri ve -kıraatlere hasredilen eserler hariç olmak üzere- Kur'ân ilimleri sahasında kaleme alınan çalışmalarda kıraatlerin nakledilme şekli, yapılacak daha kapsamlı araştırmalarla vuzuha kavuşacaktır. Bu makele söz konusu amaca hizmet etmekle birlikte burada yapılacak tespitler, araştırmanın çerçevesi dâhilinde İbn Kuteybe'nin *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*'ı ile sınırlı olacaktır.

İbn Kuteybe *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*'ında kıraatleri meçhul bir şekilde aktarırken genellikle (şöyle) okuyan kişi³⁸ kalıbını kullanmıştır. Kıraatlerin naklinde yer yer kullandığı diğer meçhul ifadelerin ise; şöyle (de) okunmuştur³⁹, şöyle de okunur⁴⁰, her iki şekilde de okunmuştur⁴¹, selefın bazıısı şöyle okumuştur⁴², (bazı) gruplar/topluluklar şöyle okudu⁴³, bazıları şöyle okudu⁴⁴, kurrânın

³⁷ İbn Kuteybe tespit edebildiğimiz kadarıyla naklettiği bir kıraati Ebû Amr'a (ö. 154/771) nispet etmiştir. bk. İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 350.

³⁸ ... ومن قرأ : İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 58, 60, 61, 84, 95, 98, 100, 104, 110, 115, 118, 153, 158, 169, 191, 196, 213, 216 (iki kez), 218, 234, 252, 253, 269, 270, 281, 288, 298, 301, 305, 319 (iki kez), 332, 338, 349, 350, 357, 366, 383, 386, 397, 400 (iki kez), 428, 438, 452, 467, 468, 493, 498, 499, 507, 517, 518.

³⁹ ... وقد قرئ : İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 78, 254, 317, 437. ... وقرئت : İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 302, 399.

⁴⁰ ... ويُقرأ : İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 170, 365, 368, 415, 492. ... وتقرأ : İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 218, 403, 462.

⁴¹ ... وقرئ بهما جميعاً : İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 7, 112.

⁴² ... وقد قرأ بعضُ السلف : İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 418.

⁴³ ... وقرأ أقوام : İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 253.

⁴⁴ ... وقرأ بعضهم : İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 66.

bazısı şöyle okudu⁴⁵, şu şekilde okuyan kişinin kıraatinde şöyledir⁴⁶, o Medine ehlinin kıraatidir⁴⁷, (kelimenin) ilk harfini zamme yapan (okuyan)⁴⁸ kişinin kıraatinde şöyledir şeklinde olduğu görülmektedir.

İbn Kuteybe'nin söz konusu eserinde kıraatleri aktarırken zaman zaman bazı isimleri zikrettiğine de rastlanmaktadır. Onun, bu çerçevede sahâbeden Abdullah b. Mes'ûd⁴⁹ (ö. 32/652), Hz. Âişe⁵⁰ (ö. 58/678), Übey b. Ka'b⁵¹ (ö. 33/654) ve Abdullah b. Abbas'ın⁵² (ö. 68/687); sonraki dönemde kıraat-ı seb'a imamlarından kabul edilen Ebû Amr⁵³ (ö. 154/771) ile on dört kıraat imamı arasında yer alan Hasan-ı Basrî'nin⁵⁴ (ö. 110/728) isimlerine yer verdiği görülmektedir. İbn Kuteybe'nin kıraatleri naklederken isim zikretmesinin, tam anlamıyla bir sened aktarımı manasına gelmediği açıktır. Esasen onun, kıraatleri naklederken yukarıda verilen isimleri hangi bağlamda zikrettiği incelendiğinde; bu kişilere nispet edilen kıraat ihtilaflarından kaynaklanan mana farklılıklarına önem verdiği söylenebilir. Bu durum, onun **الْفُؤْمُ** kelimesine anlam verirken yaptığı açıklamalarda görülmektedir.

İbn Kuteybe, Bakara sûresinin 61. âyetinde⁵⁵ geçen **الْفُؤْمُ** kelimesinin ne anlama geldiği hakkında farklı görüşler olduğunu,

⁴⁵ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 399. بعض القراء قرأ ...

⁴⁶ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 104. في قراءة من قرأ ...

⁴⁷ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 196. وهي قراءة أهل المدينة

⁴⁸ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 381. ومن ضم أوله

⁴⁹ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 51, 133, 355, 383.

⁵⁰ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 301, 368.

⁵¹ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 277.

⁵² İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 299.

⁵³ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 350.

⁵⁴ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 96, 236.

⁵⁵ وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاجِدْ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُثْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَلْبَاهَا وَتِقَاتِهَا وَفُؤْمِهَا وَغَدَسِيهَا وَنُصَلِّهَا...

bunun buğday ve ekmeğin ikisine birden delalet ettiğinin söylendiğini aktarmıştır. Ferrâ'nın (ö. 207/822) onun eski bir lügat/lehçe olduğunu söylediğini ve bu çerçevede o lehçe halkının “ekmek pişirin” anlamında *فَقَوْمُوا* dediklerini⁵⁶ naklettiğini bildirmiştir. İbn Kuteybe, *الْفَوْمُ* kelimesinin, tahıl/hububat anlamına geldiğinin söylendiğini de kaydetmiştir.⁵⁷

İbn Kuteybe, *الْفَوْمُ* kelimesinin aslında *الْفَوْمُ* (sarımsak) olduğunu, zira Arapların *ث* harfini, *ف*'ye tebdil ettiğini, bu çerçevede *جَدَثٌ - جَدَفٌ* ve *المَغَائِيرِ - المَغَائِيرِ* dediklerini⁵⁸ bildirmiştir.⁵⁹ Daha sora müellif, aktardığı yorumlar arasında en çok beğendiği görüşün bu sonuncusu olduğunu; zira söz konusu kelimenin Abdullah b. Mes'ûd'un Mushafı'nda da *وَأُومَهَا* şeklinde geçtiğini ifade etmiştir.⁶⁰ Görüldüğü üzere İbn Kuteybe, ele aldığı kelimenin anlamını açıklarken kıraatlerden istifade etmiş ve bir görüşü tercih etme sebebini, söz konusu kelimenin İbn Mes'ûd'un Mushafı'nda öyle yazılmasına bağlamıştır. Buradan hareketle onun, en azından kıraatin kendilerine nispet edildiği sahâbenin ve tâbiînin isimlerini zikrederek naklettiği kıraatlere ve onların işaret ettiği anlamlara değer verdiği söylenebilir.

Hani, “Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O hâlde, bizim için Rabbine yalvar da o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek ve soğan versin” demiştiniz...

⁵⁶ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdullah ed-Deylemî el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983), 1: 41.

⁵⁷ İbn Kuteybe, *Tefsîru garibi'l-Kur'ân*, 51.

⁵⁸ Ferrâ, *المَغَائِيرِ* kelimesine, *المَغَائِيرِ* diyen Benî Esed'den pek çok kimseyi işittiğini söylemiştir. bk. Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 1: 41.

⁵⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045), *ف* harfinin mahreç bakımından *ث*'ye yakınlığı ve bu harflerin bazı sıfatlarda müşterek olması nedeniyle Arapların bunlardan birini diğerine ibdâl ettiğini belirtmiş, bu çerçevede İbn Kuteybe'nin aktardığı örnekleri o da zikretmiştir. bk. Ebû Muhammed b. Hammuş b. Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kirâe ve tahkiki lafzi't-tilâve*, thk. Ahmed Hasan Ferhat (Ammân: Dâru Ammâr, 1996), 227.

⁶⁰ İbn Kuteybe, *Tefsîru garibi'l-Kur'ân*, 51.

Bu doğrultuda İbn Kuteybe, Tâhâ sûresinin 15. âyetinin⁶¹ أَكَادُ أَخْفِيهَا bölümünü açıklarken bunun, (neredeyse) kendimden (bile) gizlerim anlamına geldiğini; bu mananın Übey'in kıraatinde de böyle olduğunu belirtmiş ve Übey b. Ka'b'ın أَكَادُ أَخْفِيهَا مِنْ نَفْسِي şeklindeki kıraatini nakletmiştir.⁶² İbn Kuteybe burada da kendi görüşünü desteklemek üzere Übey b. Ka'b'a nispet edilen bir kıraati nakletmiştir.

Yukarıda verilen iki örnekte İbn Kuteybe'nin, sahâbenin kıraatine uygun olan yorumu tercih ettiği görülse de bunun her zaman aynı şekilde temel bir tercih ölçütü olarak kabul edilmediği görülmektedir. Zira o, Zümer sûresinin 33. âyetini⁶³ وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ bölümünü ile kastedilenin Hz. Peygamber; وَصَدَّقَ بِهِ ile murat olunanın ise onun ashâbı olduğunu söylemiştir. Ayrıca o, Ebû Ubeyde'nin (ö. 209/824), âyetin وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ bölümünün, cemi/çoğul konumunda olduğunu söylediğini⁶⁴ aktarmıştır. İbn Kuteybe, bu yöndeki açıklamanın Abdullah'ın (İbn Mes'ûd) kıraatinde de وَالَّذِينَ جَاءُوا بِالصِّدْقِ وَصَدَّقُوا بِهِ şeklinde olduğunu nakletmiştir.⁶⁵ Fakat görüldüğü üzere o, yukarıdaki örneğin aksine burada İbn Mes'ûd kıraatine uygun olan anlamı tercih etmemiştir. Her ne kadar iki örnek arasında tam bir benzerlik olmasa da bunlar bize İbn Kuteybe'nin sahâbe isimlerini zikrederek naklettiği kıraatleri her hâlükârda ilk sırada tercih etmediğini göstermesi bakımından önemlidir. Buna göre onun, kıraatler arasında

⁶¹ إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أَخْفِيهَا لِيُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى

Kıyamet mutlaka gelecektir. Herkes işlediğinin karşılığını görsün diye, neredeyse onu gizleyecek (geleceğinden hiç söz etmeyecek)tim.

⁶² İbn Kuteybe, *Tefsîru garibi'l-Kur'ân*, 277.

⁶³ وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

Dosdoğru Kur'an'ı getiren ile onu tasdik edenler var ya, işte onlar Allah'a karşı gelmekten sakınanlardır.

⁶⁴ Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî el-Basrî, *Mecâzü'l-Kur'ân*, thk. Fuat Sezgin (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1954), 2: 190.

⁶⁵ İbn Kuteybe, *Tefsîru garibi'l-Kur'ân*, 383.

tercihte bulunurken kendi benimsediği mana ile örtüşenleri seçtiği söylenebilir.

Yukarıda ele alınan bazı örneklerde de görüldüğü üzere İbn Kuteybe, kıraat ihtilaflarından kaynaklanan anlam farklılıklarını tespit ederken zaman zaman diğer âlimlerin açıklamalarından da istifade etmiştir. O, bunu çoğunlukla isim belirtmeden meçhul bir sîga ile yaparken bazen de naklettiği görüşlerin kime/kimlere ait olduğunu belirtmiştir. Bu durum onun eserinin, kullanılan kaynaklar bakımından zenginleşmesine katkı sağlamıştır.

İbn Kuteybe'nin yukarıda isimleri zikredilen kişilere kaynaklarda nispet edilen bütün kıraatleri eserine almadığı, kıraat nakilleri göz önünde bulundurulduğunda onlardan pek azına *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*'ında yer verdiği anlaşılmaktadır. Ancak bu netice bizi, onun eserine almadığı kıraatleri ve onlardan doğan manaları benimsemediği sonucuna götürmez. Zira o, garîbü'l-Kur'ân'a dair bir eser yazmıştır. Bu doğrultuda ele aldığı kelimenin anlamına ışık tutan rivayetlere eserinde yer vermesi, bunun dışındakilere temas etmemesi beklenen bir durumdur. Ayrıca dönemin şartları düşünüldüğünde onun, bütün kıraat rivayetlerinden haberdar olamaması da ihtimal dâhilindedir. Bu nedenle İbn Kuteybe'nin *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*'ında zikrettiği-zikretmediği kıraatler incelenirken bu durumun dikkate alınması daha doğru bir değerlendirme yapılmasına katkı sağlayacaktır.

2.2 Kıraat Tercihleri

İbn Kuteybe'nin, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*'ında esas aldığı kıraat tercihlerinin, bugün kıraat-ı aşere sisteminde yer alan kıraat imamlarına nispet edilen rivayetlerle neredeyse tamamen örtüştüğü gözlemlenmektedir. İbn Kuteybe'nin kıraat tercihlerinin geneli, on

kıraat imamından Âsım (ö. 127/745) kıraatinin Hafs (ö. 180/796) rivayetiyle uyumlu olmakla birlikte onun farklı bir kıraati tercih ettiği yerlere de rastlanmaktadır.⁶⁶ İbn Kuteybe'nin hangi kıraat imamına tabi olduğunu tespit edebilmek amacıyla söz konusu örnekler incelendiğinde, onun bütün yönleriyle tek bir kıraat imamının okuyuşunu esas almadığı anlaşılmaktadır.

İbn Kuteybe'nin kıraat tercihleri, kahir ekseriyetle kıraat-ı aşere ile uyumlu olsa da tespit edebildiğimiz kadarıyla o, bir yerde⁶⁷ kıraat-ı aşerede yer almayan bir okuyuşu tercih etmiştir.⁶⁸ Nitekim İbn Kuteybe, Mü'minûn sûresinin 53. âyetini⁶⁹ açıklarken “onların dinleri konusunda ihtilaf ettiklerini” söylemiş; زُبْرًا kelimesinin, ب harfinin fethasi ile (زُبْرًا), زُبْرَةَ'nün cem'i olduğunu, onun da “parça, bölüm” manasına geldiğini ifade etmiştir. O, söz konusu kelimeyi زُبْرًا şeklinde okuyanların kıraatinde ise kelimenin زُبُور'nün cem'i olduğunu, bunun ise “kitaplar” anlamında kullanıldığını belirtmiştir.⁷⁰

İbn Kuteybe'den önceki bazı ulemâ ile ondan sonrakilerin geneli, kelimenin her iki okunuşu hakkında İbn Kuteybe'nin yaptığı açıklamalara benzer izahlarda bulunmuşlardır.⁷¹ Bununla birlikte İbn

⁶⁶ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 196, 218, 254, 298, 319 (iki kez), 320, 332, 333, 350-351, 356, 366, 383, 403, 467-468, 487, 497, 498, 507, 517, 518.

⁶⁷ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 298.

⁶⁸ Söz konusu değerlendirmeler, İbn Mücâhid sonrasında oluşan genel kabule göre yapılmaktadır. Ancak bu şekildeki bir mukayese, İbn Kuteybe'nin kıraat tercihlerinin tespit edilebilmesi bakımından gereklilik arz etmektedir.

⁶⁹ فَتَقَطُّوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبْرًا كُلُّ حَرْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ
(İnsanlar ise din) işlerini kendi aralarında parça parça ettiler. Her grup kendinde bulunan ile sevinmektedir.

⁷⁰ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 298.

⁷¹ İbnü'l-Yezîdî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 125; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 17: 61-63; Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, şerh ve thk., Abdülcelîl Abduh Şelebî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 4: 16; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed es-Semerkandî el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 7: 473; Ebû Ca'fer

Kuteybe'den önceki âlimlerden Ferrâ, kelimenin her iki okunuşunun aynı manaya geldiğini söylemiş;⁷² Ebû Ubeyde de iki rivayete aynı anlamı vermiştir.⁷³

Yahyâ b. Sellâm (ö. 200/815), söz konusu kelimeyi ج harfinin ref'i ve ب'nin fethasıyla (جُبرًا) olan kıraati -Mücâhid'in söz konusu kelimeyi "parça" şeklinde açıkladığı rivayetten hareketle- ona nispet etmiştir.⁷⁴ İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) de İbn Abbas ve Ebû İmrân el-Cüveni'nin (ö. 138/756), ج harfinin ref'i ve ب'nin fethasıyla (جُبرًا) okuduğunu aktarmıştır.⁷⁵

Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nehhâs, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî (Mekke: Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, 1988), 4: 466; Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992), 4: 57; Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen b. Alî et-Tûsî, *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, tahkik ve tashih: Ahmed Habîb Kasîr el-Âmilî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.), 7: 375; Muhyî's-Sünne Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud el-Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr ve diğerleri, (Riyad: Dâru Taybe, 1990), 5: 420; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharraru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Abdü's-Selâm Abdü's-Şâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 4: 147; Ebû Ali Eminüddîn Fazl b. Hasan b. Fazl et-Tabersî, *Mecmaü'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Mürtezâ, 2006), 7: 142; Ebü'l-Ferec Cemâleddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1987), 5: 478; Ebü'l-Bekâ Muhibbüddin Abdullah b. Hüseyin b. Abdullah el-Ukberî, *İ'râbü'l-kirâati's-şevâz*, thk. Muhammed es-Seyyid 'Azzûz (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1996), 2: 159; Ebü'l-Bekâ Muhibbüddin Abdullah b. Hüseyin b. Abdullah el-Ukberî, *İmlâü mâ menne bihi'r-Rahmân min vücûhi'l-i'râb ve'l-kirâat fî cemî'i'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1979), 2: 150; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-mübeyyin limâ tedammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-Furkân*, thk. Abdullâh b. Abdü'l-Muhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 15: 53.

⁷² Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2: 237-238.

⁷³ Ebû Ubeyde, *Mecâzü'l-Kur'ân*, 2: 60.

⁷⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Sellâm b. Ebî Sa'lebe et-Teymî, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, thk. Hind Şelebî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 1: 403-404. Yahyâ b. Sellâm, Katâde'nin aynı kelimenin "kitaplar" anlamında olduğunu söylemesi nedeniyle جُبرًا kıraatini de Katâde'ye dayandırmıştır (bk. aynı yer).

⁷⁵ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5: 478.

İbn Atıyye (ö. 546/1151) ve Kurtubî (ö. 671/1273), bahsi geçen kelimeyi A‘meş’in (ö. 148/765) ve -hulf ile (her iki şekilde de)- Ebû Amr’ın, ب’nin fethasıyla (زُبْرَا); İbn Âşur (ö. 1394/1973) ise A‘meş’i zikretmeksizin Ebû Amr’ın -hulf ile- ب’nin fethasıyla (زُبْرَا) okuduğunu belirtmişlerdir.⁷⁶ Ancak Kurtubî’nin *el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Kur‘ân* isimli eserini tahkik eden Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî, Kurtubî’nin söz konusu kıraati Ebû Amr’a nispet etmesinin hatalı olduğunu, bunun İbn Âmir’e (ö. 118/736) atfedilmesi gerektiğini savunmuştur.⁷⁷ Bu doğrultuda Dâni (ö. 444/1053), İbn Âmir’in râvîlerinden Hişâm’ın (ö. 245/859) ve Şâm ehlinin, ز harfinin ref’i ve ب’nin fethasıyla (زُبْرَا) okuduklarını nakletmiştir.⁷⁸ Taberî (ö. 310/923) ve Begavî (ö. 516/1122) ise söz konusu kıraati kimin/kimlerin okuduğuna işaret etmeksizin bölge ismi belirterek Şam kurrâsının genelini ز harfinin ref’i ve ب’nin fethasıyla (زُبْرَا) okuduğunu aktarmıştır.⁷⁹ Tûsî (ö. 460/1067) ve Tabersî (ö. 548/1153) de ب’nin fethasıyla okuyanın İbn Âmir olduğunu bildirmişlerdir.⁸⁰ Bu durumda muhakkik Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî, söz konusu itirazında haklı görünmektedir. Zira İbn Âmir, Şam; Ebû Amr ise Basra kurrâsındandır.

⁷⁶ İbn Atıyye, *el-Muharraru‘l-vecîz*, 4: 147; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Kur‘ân*, 15: 53; Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed İbn Âşur et-Tunusî, *Tefsîru‘t-tahrîr ve‘t-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru‘t-Tunusiyye, 1984), 18: 73.

⁷⁷ Kurtubî, *el-Câmi‘ li-Ahkâmi‘l-Kur‘ân*, 15: 53 (4 numaralı dipnot).

⁷⁸ Ebû Amr Osman b. Saîd b. Osman el-Ümevî ed-Dâni, *Câmi‘u‘l-beyân fi‘l-kirâati‘s-seb‘i‘l-meşhûr*, thk. Muhammed Sadûk el-Cezâirî (Beyrut: Dâru‘l-Kütübî‘l-İlmiyye, 2005), 2: 638.

⁷⁹ Taberî, *Câmi‘u‘l-Beyân*, 5: 420.

⁸⁰ Tûsî, *et-Tibyân*, 7: 142. Tabersî, Ebû Ali Eminüddîn Fazl b. Hasan b. Fazl (ö. 548/1153), *Mecma‘i‘l-beyân fi tefsîri‘l-Kur‘ân*, Dâru‘l-Mürtezâ, Beyrut 2006, 7: 195.

Yukarıda aktarılan bilgiler ışığında, Mü'minûn sûresinin 53. âyetindeki *زبرا* kelimesinin, ب harfinin fethasıyla *زُبرا* şeklindeki kıraatin, kıraat-1 aşere içinde yer almadığı görülmektedir. Bu çerçevede İbn Kuteybe'nin burada, kıraat-1 aşere haricindeki bir rivayeti (*زُبرا*) tercih ettiği anlaşılmaktadır. Söz konusu kıraat, her ne kadar bazı âlimlerce kıraat-1 aşere imamlarından İbn Âmir'e nispet edilse de - kelimenin bu şekildeki okunuşunun kıraat-1 seb'a içinde yer almayışından hareketle- kaynaklarda kıraat-1 seb'a ve kıraat-1 aşere imamlarına nispet edilen bütün rivayetlerin, kıraat-1 seb'a ve kıraat-1 aşere sistemi içerisinde bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle İbn Mücâhid'in kıraat-1 seb'a'yı sistemleştirmesinden önce, onun eserine almadığı bazı rivayetlerin, hâssaten ulemâ nezdinde hüsn-i kabul görmüş olabileceği araştırmalar esnasında gözden ırak tutulmamalıdır. Özellikle İbn Mücâhid öncesinde kaleme alınan eserler üzerinde çalışma yapan araştırmacıların, bu durumu göz önünde bulundurmaları, metinlerin doğru anlaşılması ve birtakım yanlış anlamaların önüne geçilmesi bakımından önem arz etmektedir.⁸¹

Âlimlerin kıraat tercihlerini tespiti yardımcı olan meselelerden birisi de kıraat eleştirileridir. Bu çerçevede âlimlerin kıraatlerin kabulü için öne sürdüğü şartlar ortaya konulduktan sonra, onların tercihlerini tespit edebilmek için, tenkit ettikleri kıraatler incelenebilir. Bu yolla, hem onların kıraatlere özellikle dil açısından yönelttikleri eleştiriler temelinde dil tercihlerini tespit edebilir hem de eleştirmedikleri kıraatleri zımnen de olsa kabul ettikleri varsayımına ulaşabiliriz. Bu açıdan İbn Kuteybe'nin *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*'na bakıldığında onun

⁸¹ Esasen bahsi geçen duruma, söz konusu eserlerin neşredilmesinde de dikkat edilmesi, hem eserlerin orijinal bir şekilde ilim dünyasına sunulması hem de kıraat tarihine ışık tutulması açısından önemlidir.

ne kıraatlerin sıhhat şartlarına dair yaptığı bir açıklamaya ne de eleştirdiği kıraat nakillerine rastlanır. Elbetti ki bu durum, onun kıraat olarak nakledilen ne varsa tamamını kabul ettiği veya bunların tamamını mushafın bir cüz'ü olarak kabul ettiği anlamına gelmez. Zira onun *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*'daki amacının, Kur'ân-ı Kerîm'de garîb olarak gördüğü kelimelerin anlamının ortaya konulmasına yardımcı olabilecek rivayetleri serdetmek olduğu anlaşılmaktadır.

2.3 Kıraat-Arap Lehçeleri İlişkisi

İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân* isimli eserinde Kur'ân-ı Kerîm'den seçtiği kelimeleri açıklarken naklettiği kıraatlerin bazılarının Arap dilinde kullanılan farklı lehçeler olduğuna dair bilgiler vermiştir.⁸² Ancak bu lehçelerin hangi kabilelere ait olduğuna dair malumat genellikle vermemiştir. Onun bu tavrının da eserini muhtasar kılma çabasından kaynaklandığı söylenebilir.

İbn Kuteybe, Nisâ sûresinin 88. âyetindeki⁸³ *أَرْكَسَهُمْ* kelimesinin, *نَكَّسَهُمْ* (küfürlerine geri döndürdü) anlamında olduğunu söylemiştir. O, kelimenin Abdullah b. Mes'ûd kıraatinde *رَكَّسَهُمْ* şeklinde olduğunu bildirmiş; fiilin söz konusu iki kıraatinin de lügat/lehçe olduğunu, bu çerçevede Arap dilinde *رَكَّسْتُ الشَّيْءَ وَأَرْكَسْتُهُ* biçiminde iki farklı kullanımın bulunduğunu nakletmiştir.⁸⁴

Kaynaklar söz konusu kelimeyi Abdullah b. Mes'ûd'un fiilin sülâsî kalıbından (*رَكَّسَهُمْ*) okuduğunu, ayrıca onun şeddeli olarak (*رَكَّسَهُمْ*)

⁸² İbn Kuteybe'nin kıraat ihtilaflarının tevcihini yaparken bunların lehçe olduğunu belirttiği örnekler için bk. İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 7, 51, 133, 170, 218, 253, 254, 288, 319-320, 349, 351, 399.

⁸³ *فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَةٍ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا ...*

Size ne oluyor da münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız? Allah, onları yaptıkları işlerden dolayı baş aşağı ederek eski konumlarına (küfre) döndürmüştür.

⁸⁴ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 133.

da okunduğunu aktarmıştır.⁸⁵ İbn Kuteybe, *أُرْكِسْتُهُمْ* kelimesini açıklarken bir taraftan kelimenin anlamını beyan etmiş, diğer taraftan da fiildeki kıraat ihtilaflarını aktarmıştır. Bunun yanı sıra naklettiği kıraat ihtilaflarının aynı zamanda Araplar arasında farklı kabileler tarafından kullanıldığını söylemiş, bu durumu Arap dilinden aktardığı kullanımlarla da örneklendirmiştir. İbn Kuteybe'nin burada naklettiği kıraat ihtilaflarının sahih kıraatler arasında yer almadığı görülmektedir.

İbn Kuteybe'nin sahih-şâz ayırımı yapmaksızın bir bütün olarak kıraatlerin tamamından haberdar olmadığı söylenebilir. Zira o, *Ahzâb sûresinin* 19. âyetindeki⁸⁶ *سَلَفُكُمْ* kelimesini açıklarken, söz konusu kelimedeki *صَلْفُكُمْ* şeklinde diğer bir lügat/lehçe daha olduğunu fakat onun kıraat rivayetlerinde bu şekilde (*صَلْفُكُمْ*) okunmadığını söylemiştir.⁸⁷ Ancak ulaşabildiğimiz kadarıyla İbn Kuteybe'den sonraki bazı kaynaklar söz konusu kelimenin (*سَلْفُكُمْ*), *ص* ile de (*صَلْفُكُمْ*) okunduğunu ve bunların lehçe olduğunu belirtmiştir.⁸⁸

صَلْفُكُمْ şeklindeki kıraat, bazı eserlerde İbn Ebî Able'ye (ö. 152/768) nispet edilmektedir.⁸⁹ Ancak İbn Kuteybe'nin ulaşabildiği eserlerde, bu kelimenin aynı zamanda kıraat olarak da okunduğu nakledilmemiş olabilir. Zira İbn Kuteybe'den önceki âlimlerden Ferrâ, Arapların kelimeyi *صَلْفُكُمْ* şeklinde de kullandıklarını, ancak bunun

⁸⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Nasr el-Kirmânî, *Şevâzzü'l-kirâât*, thk. Şimrân el-Acelî (Beyrût: Müessesetü'l-Belâğ, ts.),139; E Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân el-Endelüsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, thk. Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd, Ali Muhammed Muavvid (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 3: 326.

⁸⁶ ... فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلْفُكُمْ بِالسِّنَةِ جِدَادٍ أَشْبَحَهُ عَلَى الْخَيْرِ ...

Korku gidince de ganimete karşı aşırı düşkünlük göstererek sizi keskin dillerle incitirler.

⁸⁷ İbn Kuteybe, *Tefsîru garibi'l-Kur'ân*, 349.

⁸⁸ Ukberî, *Î'râbü'l-kirâati's-şevâz*, 2: 306.

⁸⁹ Kirmânî, *Şevâzzü'l-kirâât*, 384; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 4: 376; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 7: 215.

kıraatte câiz olmadığını söylemiştir.⁹⁰ Bu konuda Ferrâ'nın açıklamaları ile İbn Kuteybe'nin verdiği bilgilerin örtüştüğü görülmektedir.

Konuyla ilgili başka bir örnek de İbn Kuteybe'nin İsrâ sûresinin 35. âyetindeki⁹¹ بِالْقِسْطِ kelimesini açıklarken verdiği bilgilerde bulunmaktadır. Nitekim o, zikredilen kelimenin, الميزان (terazi) anlamında olduğunu söylemiş; الْقِسْطِ kelimesinin Rumca olduğunun söylendiğini bildirmiştir. İbn Kuteybe, bu kelimenin telaffuzunda ق harfinin zammesi ile قِسْطِ şeklinde diğer bir lügatın/lehçenin daha olduğunu ve (kıraatlerde) her iki şekilde de okunduğunu nakletmiştir.⁹² Kıraat eserlerinin verdiği malumata göre söz konusu kelimeyi kıraat-ı aşere imamlarından Hamza (ö. 156/773), Kisai (ö. 189/805), Halef (ö. 229/844) ve Âsım'ın ravisi Hafs ق harfinin kesresiyle (بِالْقِسْطِ); diğerleri ise ق'ın zammesiyle (بِالْقِسْطِ) okumuştur.⁹³ Her ne kadar İbn Kuteybe *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*'ında takip ettiği genel bir ilke olarak detaya girmese de bazı kaynaklarda kelimenin zammeli okunuşunun Hicaz; kesreli okunuşunun ise diğerlerinin lehçesi olduğu kaydedilmiştir.⁹⁴ Yinelemekte fayda var ki İbn Kuteybe kıraatlerle ilgili verdiği bilgileri muhtasar tutmuş, genel olarak ne kıraatlerin kimlere

⁹⁰ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2: 339.

⁹¹ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كُنْتُمْ وَرَثًا بِالْقِسْطِ الْمُسْتَقِيمِ ...

Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın, doğru terazi ile tartın.

⁹² İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 254.

⁹³ bk. Ebû Bekir Ahmed b. Musa b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kirâât*, thk. Şevkî Dayf (Kahire: Dâru'l-Ma'rîfe, 1980), 38; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 307.

⁹⁴ Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Abdülğani el-Bennâ ed-Dimyâtî, *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kirâati'l-erbeate aşer*, thk. Şa'bân Muhammed İsmâîl (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1987), 2: 197; Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-kirâât* (Dimeşk: Dâru Sa'deddîn, 2000), 5: 59.

nispet edildiğini ne de lehçelerin hangi kabilelere ait olduğunu açıklamıştır.

İbn Kuteybe aktardığı kıraat ihtilaflarının, Arap dilindeki farklı lehçeler tarafından kullanıldığını bazen nakletmiş; bazen de kelimenin Arap dilindeki farklı lehçelerine işaret etmekle birlikte bunların aynı zamanda kıraat olarak da rivayet edildiklerine temas etmemiştir.⁹⁵ Bu çerçevede o, Bakara sûresinin 260. âyetindeki⁹⁶ فَصْرُهُنَّ kelimesini açıklarken Arap dilinde “ona meylettim, o da meyletti” anlamında صُرْتُ الشَّيْءِ فَأَنْصَارُ cümlesinin kullanıldığını, söz konusu kelimenin kullanımında ص harfinin kesresi ile صِرْتَهُ şeklinde bir lügat daha bulunduğunu⁹⁷ nakletmiştir.⁹⁸ Hâlbuki İbn Kuteybe’nin lehçe farklılığı olarak nakledip bunların aynı zamanda kıraat vecihlerinden olduğunu belirtmediği muhtelif kullanımlar, kıraat-ı seb‘a ve kıraat-ı aşere içerisinde yer almaktadır. Buna göre söz konusu kelimeyi kıraat-ı aşere imamlarından Ebû Ca‘fer (ö. 130/747), Hamza, Halef ve Ya‘kûb’un (ö. 205/821) ravisi Ruveys (ö. 238/852) ص harfinin kesresi ile (فَصْرُهُنَّ), diğerleri ise ص’ın zammesi ile (فَصْرُهُنَّ) okumuştur.⁹⁹ Ferrâ, söz konusu kelimeyi ص harfinin zammesiyle okuyan kabilelerin çok olduğunu; ص’ın kesresi ile okuyanların ise Hüzeyl ve Süleym kabileleri olduğunu nakletmiştir.¹⁰⁰ Taberî de -kabile ismi zikretmeden- fiilin her iki

⁹⁵ İbn Kuteybe’nin Arap dilindeki farklı kullanımlara işaret ettiği halde bunların aynı zamanda kıraat ihtilafı olduğunu belirtmediği örnekler için bk. İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi l-Kur‘ân*, 96, 119, 333, 358, 363, 364, 373, 450, 479-480, 485, 506, 516.

⁹⁶ ... قَالَ فَخَذُ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصْرُهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَا أَبَتِكَ سَعِيًّا ... Öyleyse, dört kuş tut. Onları kendine alıştır. Sonra onları parçalayıp her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır. Sana uçarak gelirler...

⁹⁷ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi l-Kur‘ân*, 96.

⁹⁸ Kelimenin farklı iki kıraatlerine, ayrı ayrı anlamlar verenler de vardır. Detaylı bilgi için bk. Taberî, *Câmi ‘u l-beyân*, 4: 634-643.

⁹⁹ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-seb‘a*, 190; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 232.

¹⁰⁰ Ferrâ, *Me‘âni l-Kur‘ân*, 1: 174.

okunuşunun da aynı manada lügat olduğunu, ancak bunlardan ص'ın zammesiyle olanının daha yaygın olduğunu bildirmiştir.¹⁰¹

Konuyla ilgili başka bir örnek, Meâric sûresinin ilk âyetinde¹⁰² bulunmaktadır. Söz konusu âyeti açıklayan İbn Kuteybe bunun, سَأَلَ سَأَلًا، yani *davet eden biri davet etti*¹⁰³ (isteyen birisi istedi) anlamında olduğunu söylemiştir.¹⁰⁴ Onun âyeti açıklarken kullandığı سَأَلَ kelimesi, esasen sahih kıraatler arasında yer almaktadır. Söz konusu kelimeyi kıraat-ı aşere imamlarından Nâfi', İbn Âmir ve Ebû Ca'fer elif ile (hemzesiz olarak, medli: سَأَلَ); diğerleri ise fethalı hemze ile (medsiz: سَأَلْ) okumuşlardır.¹⁰⁵ Ayrıca mezkûr kelimedeki bahsedilen farklılıkların Arap lehçeleriyle irtibatlı olduğu birtakım kaynaklarda zikredilmektedir. Söz konusu eserlerde kelimenin hemzesiz olarak (سَأَلَ) okunduğu kıraatin -سَأَلْ- fiilinden bu hale dönüştüğü kabul edildiği takdirde-¹⁰⁶ lehçe olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁷ Zemahşerî ise kelimenin hemzesiz olarak (سَأَلَ) okunduğu kıraatin, Kureyş lehçesinde kullanıldığını bildirmiştir.¹⁰⁸ Görüldüğü üzere İbn Kuteybe, âyeti açıklamak için kullandığı kelime sahih kıraatler arasında yer almasına rağmen ne onun kıraat vecihlerinden olduğunu belirtmiş ne de o kelimenin farklı kullanımının lehçe farklılığından kaynaklandığına

¹⁰¹ Taberî, *Câmi 'u 'l-beyân*, 4: 642.

¹⁰² سَأَلَ سَأَلًا يَغْدَابٍ وَاقِعٍ

İsteyen biri incek azâbı istedi.

¹⁰³ "سَأَلَ سَأَلًا. أَي دَعَا دَاعًا."

¹⁰⁴ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi 'l-Kur'ân*, 485.

¹⁰⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 650; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 390.

¹⁰⁶ Söz konusu kıraatin (سَأَلَ), "سَأَلَ - يَسْأَلُ - سَأَلًا" fiilinden olduğunu kabul eden âlimlerin yorumları için bk. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 8: 358-359.

¹⁰⁷ Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, 8: 219; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 5: 364.

¹⁰⁸ Ebü'l-Kâsim Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hâkâiki gavâmi'zi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz (Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998), 6: 205.

değirmiştir. Bu durumda İbn Kuteybe'nin, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân* isimli eserinde yer yer kıraat rivayetlerine yer verse de en azından manasını açıklamak üzere ele aldığı garîb kelimeyle ilgili nakledilen kıraat ihtilaflarının tamamını eserinde zikretme yönünde bir gayesinin olmadığı anlaşılmaktadır.

İbn Kuteybe yukarıda ele alınan örneklerden de anlaşılacağı üzere, kıraatlerin bir kısmının Arap lehçeleriyle olan uyumuna yer yer temas etmiştir. Bununla birlikte Arap dilindeki farklı kullanımların bir bölümü aynı zamanda kıraat olarak da nakledilmekle birlikte o bazen, bunların sadece lügat/lehçe olduğunu bildirmekle yetinmiştir. Farklı kullanımların Arap lehçeleriyle olan irtibatından bahsettiği yerlerde ise bunların hangi kabile/kabileler tarafından kullanıldığını genellikle belirtmemiştir.

2.4 Kıraat-Anlam İlişkisi

İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*'ında kelimelerin anlamlarını açıklarken kıraatlerden de yararlanmış. O, pek çok yerde kıraat ihtilaflarını zikretmiş ve bunlardan kaynaklanan anlam farklılıklarına işaret etmiştir.¹⁰⁹ Onun takip ettiği bu yöntem sayesinde, eserde hem garîb kelimelerin muhtemel anlamları serdedilmiş hem kelimedeki farklı kıraatler -tamamı ya da bir kısmı- nakledilmiş hem de kıraat ihtilafları arasındaki muhtelif anlamlar ortaya konulmuştur. Bunların yanı sıra kitaptaki söz konusu açıklamalar esnasında Arap dilindeki farklı kullanımlara da işaret edilmiştir. Bu başlıkta İbn

¹⁰⁹ İbn Kuteybe'nin kıraatler arasındaki farklı anlamı açıkladığı örnekler için bk. İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 27-28, 46, 51, 60, 60-61, 66-67, 84, 95-96, 98, 104, 109-110, 112, 114-115, 118, 153, 158, 169, 191, 196, 212-213, 215-216, 216-217, 218, 234, 235-236, 252, 253, 269, 270, 277, 281, 298, 299, 301, 305, 317, 319, 332, 338, 349, 350, 350-351, 355, 356-357, 366, 381, 383, 386, 397-398, 400, 418, 428, 438, 452, 462, 467, 492, 493, 498, 499, 507, 517, 518.

alınmış ismi kastettiklerini söylemiş ve bu durumda âyetin “*ahmak ve cahil demeyin (bu mayanayı çağrıştıracabilecek bir kelime kullanmayın)*” anlamına geldiğini ifade etmiştir.¹¹⁵

Kıraat-1 aşere imamlarının tamamı kelimeyi رَاعِنًا şeklinde okumuştur. İbn Muhaysın (ö. 123/741), Hasan-1 Basrî (ö. 110/728), İbn Ebî Leylâ (ö. 83/702) ve Ebû Hayve (ö. 203/818) ise tenvin ile (رَاعِنًا) okumuştur.¹¹⁶ Buna göre kelimenin tenvinli okunuşu, kıraat-1 aşere içerisinde yer almamaktadır. İbn Kuteybe söz konusu rivayeti eserine almış ve naklettiği iki kıraat arasındaki anlam farkını açıklamıştır. Görüldüğü üzere o, Arap dilindeki kullanımlardan örnekler vererek kıraatler arasındaki mana farklılıklarını, böylece kelimenin ve âyetin anlamını ortaya koymaya çalışmıştır.

Konuyla ilgili başka bir örnek, Yûsuf sûresinin 12. âyetinde¹¹⁷ bulunmaktadır. İbn Kuteybe, söz konusu âyette geçen يَرْتَعُ kelimesinin, *yesin* anlamında olduğunu, bu çerçevede Arap dilinde, *deve otladığı zaman* رَتَعَتِ الْإِبِلُ, onu *otlaması için bıraktığında* ise أَرْتَعْتُهُ dendiğini nakletmiştir.¹¹⁸ O, söz konusu kelimeyi ع harfinin kesresi ile نَرْتَعُ şeklinde okuyanların ise *birbirimize göz kulak oluruz, yani koruruz* anlamını kastettiklerini söylemiştir. Bu doğrultuda Arap dilinde *Allah seni korusun* anlamında رَعَاكَ اللهُ dendiğini bildirmiştir.¹¹⁹

¹¹⁵ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 60.

¹¹⁶ Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 1: 508; Dimyâtî, *İthâfu fudalâi'l-beşer*, 1: 411.

¹¹⁷ أَرْسِلُهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعُ وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

Yarın onu bizimle beraber (kıra) gönder de bol bol yesin, oynasın. Şüphesiz biz onun koruyucularıyız.

¹¹⁸ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 212.

¹¹⁹ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 213.

Yûsuf sûresinin 12. âyetinde geçen وَيَلْعَبُ وَيَزْتَعُ kelimelerini kıraat-ı aşere imamlarından Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer وَيَلْعَبُ وَيَزْتَعُ¹²⁰ İbn Kesir (ö. 120/738) وَيَلْعَبُ وَيَزْتَعُ¹²¹ Ebû Amr ile İbn Âmir وَيَلْعَبُ وَيَزْتَعُ¹²² diğerleri ise وَيَلْعَبُ وَيَزْتَعُ şeklinde¹²³ okumuşlardır.¹²⁴ Bu bilgiler ışığında İbn Kuteybe'nin ele aldığı kelimeye mevcut kıraat ihtilaflarının tamamını aktarmadığı ve naklettiği kıraatleri kimlerin okuduğuna temas etmediği anlaşılmaktadır. Onun, yine Arap dilindeki kullanımlardan örnekler naklederek kıraat ihtilafları arasındaki anlam farklılıklarına işaret ettiği görülmektedir.

Âyetlerin tefsirinde kıraat nakillerinden yer yer istifade eden İbn Kuteybe, İsrâ sûresinin 13. âyetindeki¹²⁵ anlamın, *biz bu ameli kitap olarak (onun karşısına) çıkarırız* şeklinde olduğunu söylemiş; âyeti بِأَنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا وَيَخْرُجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا şeklinde okuyanların, *bu amel (onun karşısına) kitap olarak çıkar* manasını kastettiklerini ifade etmiştir.¹²⁶ Söz konusu kelimeyi kıraat-ı aşere imamlarından Ebû Ca‘fer وَيَخْرُجُ وَيَا‘kûb وَيَخْرُجُ, diğerleri ise وَيَخْرُجُ وَيَخْرُجُ şeklinde okumuştur.¹²⁷ Görüldüğü üzere İbn Kuteybe, bu örnekte de kaynaklarda nakledilen kıraat ihtilaflarının

¹²⁰ Her iki fiil de gâib, müzekker ve müfred sîgasında olmak üzere; bunlardan ilkinin meksur, ikincisini ise meczum halde okumuşlardır.

¹²¹ Her iki fiil de cemi mütekellim sîgasında olmak üzere; bunlardan ilkinin meksur, ikincisini ise meczum halde okumuştur.

¹²² Her iki fiil de cemi mütekellim sîgasında olmak üzere; yine her iki fiili de meczum halde okumuşlardır.

¹²³ Her iki fiil de gâib, müzekker ve müfred sîgasında olmak üzere; yine her iki fiili de meczum halde okumuşlardır.

¹²⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'â*, 345-346; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 293.

¹²⁵ وَكُلُّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عَقْبِهِ وَنُخْرِجُهُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا

Her insanın amelini boynuna yükledik. Kıyamet günü kendisine, açılmış olarak karşılaştığı bir kitap çıkaracağız.

¹²⁶ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 252.

¹²⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 306.

tamamına değinmemiş, onlar içinden bazılarını seçerek eserine almıştır. Naklettiği kıraatlerin kimlere nispet edildiğini yine belirtmemiştir.

Kitabında İsrâ sûresinin 16. âyetini¹²⁸ açıklamaya çalışan İbn Kuteybe, buradaki *أَمْرًا مُتْرَفِيهَا* ile kastedilenin, *şımariğ elebaşlarını çoğalttı* olduğunu söylemiş; bunu desteklemek üzere Arap dilinde *çoğalttım* anlamında *فَعَلْتُ وَأَفْعَلْتُ* takdirinde- *وَأَمْرُهُ* şeklinde kelimenin iki kalıpta da kullanıldığını nakletmiştir. Yine o, Araplar'ın *yavrusu çok olan kısrak* anlamına gelen *مُهْرَةٌ مَأْمُورَةٌ* sözleri ile *çok olmak/çoğalmak* anlamındaki *أَمْرًا يُأْمَرُونَ* cümlelerinin de aynı anlamda söylendiğini aktarmıştır.¹²⁹ İbn Kuteybe, bazı müfessirlerin burada kastedilen anlamın “emir” olduğunu, bu çerçevede *biz onlara itaati emrederiz, hükümleri farz kılarız, onlar günah işlediklerinde ise azap onlara gerekli olur*, manasında olduğunu savunduklarını kaydetmiştir. Yine o, kelimeyi *أَمْرًا* şeklinde okuyanların kıraatinde kelimenin *الإمارة*'den geldiğini, bu durumda âyetin *onları emirler (yöneticiler) kıldık* şeklinde söylemiş; ayrıca (kurrâdan) bir grubun kelimeyi *med* ile *أَمْرًا* şeklinde okuduğunu, onun yüce ve meşhur bir lügat olduğunu, buna göre de kelimenin, *çoğalttı* manasına geldiğini belirtmiştir.¹³⁰ Söz konusu kelimeyi kıraat-ı aşere imamlarından Ya'kûb hemzenin *meddi* ile *أَمْرًا*; diğerleri ise *medsiz* olarak *أَمْرًا* şeklinde okumuştur.¹³¹ İbn Kuteybe'nin burada aktardığı kelimenin şeddeli okunan formu (*أَمْرًا*), kıraat-ı aşere içerisinde yer

¹²⁸ وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمْرًا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاَهَا تَدْمِيرًا

Biz bir memleketi helâk etmek istediğimizde, onun refah içinde yaşayan şımariğ elebaşlarına (itaati) emrederiz de onlar orada kötülük işlerler. Böylece o memleket hakkındaki hükmümüz gerçekleşir de oranın altını üstüne getiririz.

¹²⁹ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 253.

¹³⁰ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 253.

¹³¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 306.

almamaktadır. Belirtildiği üzere o, kıraatleri yine meçhul sigalarla nakletmiş ve Arap dilindeki kullanımlardan verdiği örneklerle kıraatler arasındaki farklı anlamları ortaya koymaya çalışmıştır.

İbn Kuteybe, bir kelimeyi açıklarken bazen başka âyette kelimenin farklı bir kalıpta kullanılmasından delil getirmiştir. Onun bu farklı kullanıma işaret etmesi de esasen yine kıraat ihtilaflarına dayanabilmektedir. Bu çerçevede o, Şuarâ sûresinin 50. âyetindeki¹³² لَا ضَارَہ kelimesini açıklarken bunun, “ona zarar verdi” anlamındaki ضَارَہ - وَيَضِيرُہ - وَيَضِيرُہ kelimesinden geldiğini söylemiştir. O, kelimenin bu şekliyle *size hiçbir şekilde zarar vermez* anlamında لَا تَضِيرُوا وَتَنْفُوا لَا وَإِنْ تَضِيرُوا وَتَنْفُوا لَا *size hiçbir şekilde zarar vermez* anlamında لَا تَضِيرُوا وَتَنْفُوا لَا ¹³³ كَيْدُهُمْ شَيْنًا ¹³⁴ بَصْرُكُمْ ¹³⁵ âyetinde açıklığa görüldüğünü belirtmiştir.

İbn Kuteybe, Şuarâ sûresinin 50. âyetindeki¹³⁶ لَا ضَيْرٌ kelimesinin anlamını açıklarken verdiği anlamın doğruluğuna delil olarak kullandığı Âl-i İmrân sûresinin 120. âyetinde Âsım kıraatinden başka bir rivâyeti esas almıştır. Söz konusu kıraati (لَا يَصْرُكُمْ) açıklarken kullandığı kelime de (يعني: لَا يَصْرُكُمْ شَيْنًا) esasen onun bir başka kıraati olmakla birlikte İbn Kuteybe eserinde buna temas etmemiştir.

Yukarıda konuyla ilgili verilen örneklerde görüldüğü üzere İbn Kuteybe, açıklamak üzere ele aldığı kelimenin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağını düşündüğü kıraat rivayetlerini eserine almıştır. Bu nedenle, kıraatler arasında sahih-sahih olmayan türünden bir ayrıma

¹³² قَالُوا لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ

(Sihirbazlar) şöyle dediler: “Zararı yok, biz Rabbimize mutlaka döneceğiz.”

¹³³ Kelimeyi, kıraat-ı aşere imamlarından Nâfi‘, İbn Kesir, Ebû Amr ve Ya‘kûb dâd harfinin kesresi ve râ'nın cezmiyle لَا يَصْرُكُمْ; diğerleri ise dâd harfinin zammesi ve râ'nın zammesiyle şeddeli olarak لَا يَصْرُكُمْ şeklinde okumuştur (bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 242).

¹³⁴ Âl-i İmrân 3/120: ... وَإِنْ تَضِيرُوا وَتَنْفُوا لَا يَصْرُكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْنًا...

¹³⁵ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 317.

¹³⁶ قَالُوا لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ

(Sihirbazlar) şöyle dediler: “Zararı yok, biz Rabbimize mutlaka döneceğiz.”

gitmemiştir. Yine o, eserinde naklettiği kıraatleri kimin/kimlerin okuduğunu genellikle belirtmemiş; ayrıca kelimenin manasının anlaşılmasına yardımcı olacak kıraat nakillerine odaklandığı için, kelimeyle alakalı bütün kıraat ihtilaflarını eserine almamıştır. O, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*'ında açıklanmak üzere seçtiği kelimeyi izah ederken aktardığı kıraatlere verdiği anlamları Arap dilindeki kullanımlardan seçtiği örneklerle de desteklemiştir. Tüm bunlarla birlikte İbn Kuteybe, kıraatler arasındaki anlam çeşitliliği için âlimlerin farklı değerlendirmelerine çoğunlukla isim belirtmeden yer yer temas etmiş; bu çerçevede yaptığı açıklamaları kısa tutmuş, detaylı izahattan kaçınmıştır.

SONUÇ

İbn Kuteybe, Kur'ân-ı Kerîm'de anlamında kapalılık gördüğü (garîb) bazı kelimeleri açıklamak gayesiyle *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân* isimli eserini kaleme almış; seçtiği kelimelerin anlamlarını açıklarken yeri geldikçe kıraat farklılıklarından da yararlanmış. Kıraatleri, yedi kıraat imamından nakledilen rivayetler çerçevesinde sistemleştiren İbn Mücâhid öncesi dönemde yaşayan İbn Kuteybe'nin söz konusu eserinde kıraatleri kullanırken sahih-şâz olmaları bakımından herhangi bir ayrıma gitmediği gözlemlenmektedir. Esasen onun, kıraatlerin Kur'ân-ı Kerîm metninden kabul edilebilmesi için gereken birtakım şartları taşıması meselesinin, Kur'ân kelimelerinin anlaşılmasına ışık tutan rivayetler açısından zorunlu olmadığı kanaatini benimsediği anlaşılmaktadır. Nitekim onun söz konusu eserinde kıraatlerin sıhhat şartları meselesini ele almamasının ve kıraatlere eleştiri yöneltmemesinin, bu yargıyı güçlendirdiği düşünülebilir. Tefsir ve

ulûmü'l-Kur'ân alanında yazılan farklı eserler incelendiğinde bu kabulün, ulemânın genel bir tutumu olduğu da söylenebilir.

İbn Kuteybe, eserine aldığı kıraatleri genellikle meçhul siga kalıplarıyla nakletmiştir. Bununla birlikte eserdeki meçhul siga kalıplarının, nakledilen kıraatin sıhhati açısından temrîz anlamı ifade etmediği, takip edilen yöntemin ihtisar amacıyla benimsendiği anlaşılmaktadır. Zira bu eserdeki hedefin, kıraatlerin sahihini sakiminden ayırmaktan ziyade, müellif tarafından garîb kabul edilen birtakım kelimelerin anlamlarına ışık tutacak nakillerin serdedilmesi olduğu gözlemlenmektedir. Eserde kıraatler aktarılırken zaman zaman bazı isimler verilse de bunun, tam bir sened zikri olmadığı; isim belirtildiğinde ise onların kahir ekseriyetle kıraat imamlarına değil, sahâbeden veya tabiinden bir zata nispet edildiği görülmektedir.

İbn Kuteybe, açıkladığı kelimeyle alakalı, kaynaklarda zikredilen kıraat ihtilaflarının tamamını zikretmemiş, bunlar arasından seçtiği bazı rivayetleri değerlendirmekle yetinmiştir. Bu durum onun söz konusu eserinin bir kıraat kitabı gibi görülmemesi gerçeğine işeret olarak kabul edilebilir. *Tefsîru garîbi 'l-Kur'ân*'daki kıraatlerin, genel olarak, yazar tarafından ele alınan kelimelerin açıklanmasına katkı sağlayan nakiller olarak görüldüğü, bu bağlamda eserdeki kıraatlerin de sahih-şâz ayrımı yapılmadan kıraatlerin filolojik tefsire katkısı açısından değerlendirildiği söylenebilir.

İbn Kuteybe'nin tercih ettiği kıraatler, genellikle Âsım kıraatinin Hafs rivayetiyle örtüşse de onun zaman zaman bunun dışındaki nakilleri benimsediğine de rastlanmaktadır. Dolayısıyla İbn Kuteybe'nin hangi kıraat imamına tabi olduğunu tespit amacıyla Âsım

kıraatinin Hafs rivayetinden farklı tercihleri incelendiğinde, herhangi bir kıraat imamına tam olarak ittiba etmediği anlaşılmaktadır.

İbn Kuteybe, ele aldığı kelimeyle alakalı kıraat ihtilafları arasındaki anlam farklılıklarını açıklarken sıklıkla Arap dilindeki kullanımlardan örnekler vermiştir. O, yeri geldikçe kıraat farklılıkları ile bazı lehçelerin uyuştuğuna işaret etmiş, fakat söz konusu farklı kullanımların hangi kabilelere ait olduğunu belirtmemiştir. İbn Kuteybe, bazen de açıklamak üzere eserine aldığı bir kelimenin, Arap dilinde çeşitli kullanımlarının bulunduğunu belirtmiş ama bunların aynı zamanda kıraat vecihlerinden olduklarına işaret etmemiştir. Buradan hareketle onun, ya kıraat rivayetlerinin tamamından haberdar olmadığı ya da bunların aynı zamanda kıraat olduğunu söyleme ihtiyacı hissetmediği sonucuna varılabilir. İbn Kuteybe, kıraat ihtilaflarından kaynaklanan mana farklılıklarını ortaya koyarken çoğunlukla meçhul sigâ ile bazen de isim belirterek âlimlerin konuyla ilgili açıklamalarından istifade etmiştir. Bununla birlikte, konuyla ilgili tartışmaların tamamına, eserinde sistematik olarak değinmemiş, bunlar arasından seçtiği görüşlere temas etmekle yetinmiştir.

İbn Kuteybe'nin *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân* isimli eserinin, hem İbn Mücâhid öncesi kıraat tarihine ışık tutması açısından hem de sahihiyle-şâzzıyla bütün kıraat rivayetlerinin Kur'ân-ı Kerim'deki garîb kelimelerin anlaşılmasına nasıl katkı sağladığının görülebilmesi bakımından önemli bir kaynak olduğu gözlemlenmektedir. Bu yönüyle eserin, günümüzde yapılacak tefsir faaliyetlerinde, kıraat-filolojik tefsir ilişkisi açısından da örnek alınabilecek önemli bir çalışma olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Akaslan, Yaşar. “Kırâat İlmi Sistematiğinde Usûl Kavramları.” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 43 (2017): 217-251.
- Akaslan, Yaşar. “Kırâat-i Aşere’de Ferş Yönünden Farklılıklar.” *İslâm Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, sayı 4 (2017): 6-31.
- Akaslan, Yaşar, editör. *Ulûmu’l-Kur’ân Kaynaklarında Kıraat İlmi*. Ankara: İlahiyât Yayınları, 2019.
- Begavî, Muhyî’s-Sünne Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes‘ûd (ö. 516/1122). *Meâlimü’t-tenzîl*. Thk. Muhammed Abdullah en-Nemr ve diğerleri. Riyad: Dâru Taybe, 1990.
- Bırışık, Abdülhamit. “İbn Kuteybe.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999, 20: 149-150.
- Bırışık, Abdülhamit. “Ulûmü’l-Kur’ân.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, 42: 132-135.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl (ö. 256/870). *el-Câmi‘u’s-Sahîh*. Thk. Muhibbüddîn el-Hatîb ve diğerleri. Kâhire: el-Matbaatüs’s-Selefiyye ve Mektebetühâ, 1979.
- Cerrahoğlu, İsmail. “Garîbü’l-Kur’ân.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996, 13: 379-380.
- Dağ, Mehmet. “İbn Mücâhid’in Kıraat Ekollerini Yedi ile Sınırlandırması: Eleştirel Bir Yaklaşım.”, *EKEV Akademi Dergisi*, 27 (2006): 81-104.

- Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd b. Osman el-Ümevî (ö. 444/1053). *Câmi 'u'l-beyân fi'l-kirâati's-seb 'i'l-meşhûr*. Thk. Muhammed Sadûk el-Cezâirî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Abdülğani el-Bennâ (ö. 1117/1705). *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kirâati'l-erbeate aşer*. Thk. Şa'bân Muhammed İsmâîl. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1987.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî (ö. 745/1344). *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*. Thk. Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd, Ali Muhammed Muavvid. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Ebû Ubeyde, Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî el-Basrî (ö. 209/824). *Mecâzü'l-Kur'an*. Thk. Fuat Sezgin. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1954.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdullah ed-Deylemî (ö. 207/822). *Me'âni'l-Kur'an*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- Gökdemir, Ahmet. *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*. İstanbul: Ravza Yay., 2018.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sâbit (ö. 463/1071). *Târîhu Bağdâd ev medîneti's-selâm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.
- Hatîb, Abdüllatîf. *Mu'cemü'l-kirâât*. Dimeşk: Dâru Sa'deddîn, 2000.
- İbn Âşûr. Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunusî (ö. 1394/1973). *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyye, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî (ö. 546/1151). *el-Muharraru'l-vecîz fi tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*. Thk.

- Abdü's-Selâm Abdü'ş-Şâfi Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Hallikân. Ebü'l-Abbâs Şemseddîn Ahmed b. Muhammed (ö. 681/1282). *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân [mimmâ sebete bi'n-nakl evi's-sem' ev esbetehü'l-a'yân]*. Nşr. İhsan Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdır, 1978.
- İbn Kuteybe, Ebü Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (ö. 276/889). *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*. Thk. es-Seyyid Abbas Ahmed Sakr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978.
- İbn Kuteybe, Ebü Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (ö. 276/889). *Te'vilü müşkili'l-Kur'ân*. Thk. es-Seyyid Ahmed Sakr. Kahire: Dâru't-Türâs, 1973.
- İbn Mücâhid, Ebü Bekir Ahmed b. Musa b. el-Abbâs et-Temîmî (ö. 324/936). *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâât*. Thk. Şevkî Dayf. Kahire: Dâru'l-Ma'rife, 1980.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâleddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed (ö. 597/1201). *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1987.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf (ö. 833/1429). *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*. Thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Âlemiyye, , ts.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf (ö. 833/1429). *Müncidü'l-mukriîn ve mürcidü't-tâlibîn*. Nşr. Ali b. Muhammed 'Umrân. Mekke: Dâru 'Âlemi'l-Fevâid, 1419/1999.

- İbnü'l-Kıftî, Cemaleddin Ebi'l-Hasan Ali b. Yûsuf (ö. 646/1248). *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*. Nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhim. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1986.
- İbnü'l-Yezîdî, Ebû Abdurrahman Abdullah b. Yahya b. Mübarek el-Adevî el Bağdâdî (ö. 237/851). *Garîbü'l-Kur'ân ve tefsîruh*. Thk. Abdürrezzâk Hüseyin. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987.
- Kirmânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Nasr (ö. 500/1106'dan sonra). *Şevâzzü'l-kırâât*. Thk. Şimrân el-Acelî. Beyrût: Müessesetü'l-Belâğ, ts.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir (ö. 671/1273). *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-mübeyyin limâ tedammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-Furkân*. Thk. Abdullâh b. Abdü'l-Muhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed es-Semerkindî (ö. 333/944). *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. Thk. Mecdî Bâsellûm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb (ö. 450/1058). *en-Nüket ve'l-'uyûn*. Thk. es-Seyyid b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, Ebû Muhammed b. Hammuş b. Muhammed (ö. 437/1045). *el-İbâne 'an me'âni'l-kırâât*. Thk. Abdülfettâh İsmâil Şelebî. Kâhire: Dâru Nehdati Mısır, ts.
- Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, Ebû Muhammed b. Hammuş b. Muhammed (ö. 437/1045). *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâe ve tahkîki lafzi't-tilâve*. Thk. Ahmed Hasan Ferhat. Ammân: Dâru Ammâr, 1996.

- Müslim, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/875). *Sahîhu Müslim*. Nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1955-1956.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail (ö. 338/950). *Me'âni'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî. Mekke: Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, 1988.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezid (ö. 310/923). *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Tabersî, Ebû Ali Eminüddîn Fazl b. Hasan b. Fazl (ö. 548/1153). *Mecmaü'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Mürtezâ, 2006.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sülemî (ö. 279/892). *el-Câmiu's-Sahîh*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. y.y.: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen b. Alî (ö. 460/1067). *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Tahkik ve tashih., Ahmed Habîb Kasîr el-Âmilî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Ukberî, Ebü'l-Bekâ Muhibbüddin Abdullah b. Hüseyin b. Abdullah (ö. 616/1219). *İ'râbü'l-kirâati's-şevâz*. Thk. Muhammed es-Seyyid 'Azzûz. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1996.
- Ukberî, Ebü'l-Bekâ Muhibbüddin Abdullah b. Hüseyin b. Abdullah (ö. 616/1219). *İmlâü mâ menne bihi'r-Rahmân min vücûhi'l-i'râb ve'l-kirâât fî cemî'i'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1979.

- Yahyâ b. Sellâm, Ebû Zekeriyâ b. Ebî Sa'lebe et-Teymî (ö. 200/815). Tefsîru Yahyâ b. Sellâm. Thk. Hind Şelebî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl (ö. 311/923). *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*. Şerh ve Thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.
- Zehebî, Ebû Abdullâh Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (ö. 748/1348). *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. Nşr. Şuayb el-Arnaut, Hüseyin Esat. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1983.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsim Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Muhammed (ö. 538/1144). *el-Keşşâf 'an hâkâiki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz. Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998.
- Zirikli, Hayreddîn (ö. 1976/1396). *el-A'lâm: Kâmûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2002.

EXTENDED SUMMARY
THE RELATIONSHIP BETWEEN QIRAAT AND LINGUISTIC
TAFSİR OF QURAN IN IBN QUTAYBA
(IN THE SAMPLE OF TAFSER GHARIB AL-QURAN)

According to the hadiths conveyed from the Prophet Muhammad, the Holy Quran was sent down on seven letters. Islamic scholars state that the basis of the Holy Quranic qiraats is these hadiths. In fact, many narrations were conveyed from the Prophet Muhammad and his companions in the context of the Holy Quran. However, in determining the text of the Holy Quran, only the valid qiraats among these narrations was respected. However, the commentators were not contented only with valid qiraats in understanding the verses and words. They did not see any drawbacks in benefiting from all the narrations transmitted as the Holy Quranic.

An important part of the differences in the Holy Quran is phonetic diversity among tribes that do not affect the meaning. It is seen that some of the other qiraats other than these sometimes point to another aspect of the issue addressed in the Holy Quran or enrich the meaning. Sometimes it seems that it makes the meaning of the word clearer or sheds light on various practices in the Arabic language and various uses between dialects. Islamic scholars that none of the qiraats differences affecting the meaning of the verses and words only reveals an opposite meaning between the two qiraats emphasize it.

Islamic scholars have written works about gharib al-Quran to explain (unclear) words whose meaning is unknown for various reasons. Gharib al-Quran authors used the prose and poetry in the Arabic language while explaining the words they chose in these works.

They also benefited significantly from the various uses among tribes. While explaining the meanings of the words in question, one of the important sources applied by the authors was the qiraat. Because the Holy Quran has revealed different uses in the Arabic language and has been in close contact with the various applications in the dialects of the Arab tribes, it has been a reliable and rich resource that scholars have written to explain the Holy Qur'anic verses or words.

One of the authors who copyright the book about gharib al-Quran is Abu Muhammed Abdullah b. Muslim b. Qutayba al-Katib ed-Dineveri al-Mervezi. Ibn Qutayba was born in Baghdad in 213/828 and died in Baghdad in 276/899. He took lessons from leading scholars of his time, wrote many works in different fields. Some of the works he wrote have survived to the present day, while some have remained only in books. While Ibn Qutayba has written in various fields, his sheet books have revealed his competence especially in the field of Arabic language. One of the areas Ibn Qutayba showed his skill in the Arabic language is his works on Quranic Sciences. His book titled *Tafser Gharib al-Quran* in this field is in close contact with the Arabic language. Ibn Qutayba's scientific competence, having lived in a lively and bright period in terms of science and being among the relatively early scholars made his works very important for the next generations. In this framework, some of his views either were included in some of the works after him to support or criticize him. The use of views of Ibn Qutayba for support or criticism by subsequent scholars reveals that he influenced the scientists after him.

Ibn Qutayba criticized some explanations about what is meant by the "seven letters" mentioned in the hadiths, which states that the

Holy Quran was sent down in seven letters in his work titled *Tawil Mushkil al-Quran*. He stated in his work that he had examined the qiraat differences thoroughly and saw that they could be classified under seven aspects. Some of the scholars also accepted his statements. Another work by Ibn Qutayba in the field of Holy Quran (The Book I'rab al-Qiraat) has not reached today.

From the information given above about Ibn Qutayba, it is understood that he was a competent scholar both in the Arabic language and in the field of qiraat. It is known that *Tafser Gharib al-Quran* authors benefited from these two sciences in their works. Therefore, the study of Ibn Qutayba's *Tafser Gharib al-Quran*, in terms of linguistic tafsir relationship, will contribute to the determination of both the nature of this relationship and the role of the Quranic science in the explanations of the words of the Quran. In this article, the following topics will be discussed: “*To what extent and in what aspects the Holy Quran is used in the explanation of the words of the Holy Quran, whether or not the distinction is made when using the Holy Quran for this purpose, how is the method of transferring the Holy Quranic qiraats in this work*”. In the study, all the qiraats that the author handles in his book will be determined and they will be classified according to their usage areas in the work. Thus, the relation between the Quran and linguistic tafsir in the *Tafser Gharib al-Quran* and the general results will be tried to be reached.

